

**QARAQALPAQ TILI PÁNINEN JOQARÍ KLASSTI OQIWSHILARININ
TINLAP TUSINIW KONLIKPESEN RAWAJLANDIRIWDA MULTIMEDIA
TEKNOLOGIYALARININ ORNI**

Jiemuratova Ayjamal Saǵınbaevna,
Qaraqalpaq mámleketlik universiteti izleniwshisi
ayjamaljiemuratova1@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18903437>

Аннотация: Мақалда 10-11-класс оқушыларының тыңлап түсініп кәсіпкерлікпен жетілтірілуде заманауы педагогикалық технологиялардың орны һәм әһмиyeti ҳаққында сөз етіледі. Жоғары класс оқушыларына ана тилин оқытуда аудио материаллардан пайдаланудың нәтижелілігі жазба һәм ағызекі сөйлеу кәсіпкерлікпен жетілтірілуде әһмиyeti ҳаққында түсініклер беріледі.

Тауаныш сөзлер: audio, innovaciya, pedagogikalıq, multimedia, tekst, grafika, tálim-tárbiya.
Аннотация: В статье обсуждается роль и значение современных педагогических технологий в развитии навыков аудирования у учащихся 10-11 классов. Учащимся старших классов будут даны разъяснения об эффективности использования аудио материалов в обучении родному языку и их важности в совершенствовании навыков письменной и устной речи.

Ключевые слова: аудио, инновация, педагогика, мультимедиа, текст, графика, образование.

Annotation: The article discusses the role and importance of modern pedagogical technologies in developing listening comprehension skills in students in grades 10-11. The effectiveness of using audio materials in teaching the native language to high school students and its importance in developing their written and oral speaking skills will be explained.

Keywords: audio, innovation, pedagogical, multimedia, text, graphics, education.

Bilimlendiriw tarawında innovaciyalıq pedagogikalıq һәм informaciyalıq texnologiyalardı oqıtıw procesinde qollanıwǵa bolǵan talap, itibar һәм qızıǵıwshılıq kún sayın artıp barmaqta. Bunıń eń tiykarǵı sebebi, dástúriy oqıtıw túrinde oqıwshılar tek tayar bilimlerdi iyelewge úyretilgen bolsa, zamanagóy pedagogika olardı úyretilip atırǵan maǵlıwmatlar ústinde ózleri izleniwge, erkin pikirlep talqılawǵa, juwmaqlar tiykarında joybarlar islep shıǵıwǵa, sonday-aq teńleslerin һәм óz-ózin bahalawǵa da úyretti. Muǵallım bul proceste oqıwshı tulǵasınıń jetilisiwi, bilim alıwı, rawajlanıwı һәм tárbiyalanıwına sharayat jaratadı. Metodist alım Yusupov Q tálim-tárbiya procesin durıs shólkemlestiriw, hár bir ótiletuǵın sabaqqa jańasha jantasıw, dóretiwshilik qatnas jasaw búgingi kúnde barlıq oqıtıwshılardan talap etilip otır [Q.Yusupov. 2019: 6] degen pikirdi bildirip ótken.

Multimedialıq informaciyalıq texnologiya “jeke tártiptegi informaciylar-sóylew, tekst, grafika, sxema, kórinis, muzıka, animaciya kórinislerine kompyuterde islew beriwi nәtiyjesinde bir diskke jaylastırıladı һәм texnologiyalıq process qalıplesedi” [N.Begmatova. 2012: 151] Til arqalı biz dúnyanı ańlaymız, mádeniyatqa kiremiz, oqıwshınıń minez-qulqın tártipke salamız, olar jáne til arqalı jeke tulǵa

sıpatında júzege shıǵadı. Metodikanıń házirgi rawajlanıw basqıshı jańa kózqaraslar menen xarakterlenedi: lingvokulturologiyalıq, sociallıq-mádeniy, ámeliyatqa baǵdarlangan hám basqa da qatnaslardı integraciyalaw.

XX ásirdeń 70-jıllarınan baslap, oqıtıwda audio-lingual metodlardı qollanıw baslandı. Bul metod tiykarınan dáslep inglis tilindegi televidenie hám radio arqalı úyretiwshi kurslarda qollanılgan. 1980-jıllardan baslap, dúnya tariyxında lingafon qurılımları videomagnitafon hám videofilmler menen tolıqtırıldı.

XXI ásirde oqıtıwdıń zamanagóy, dástúriy emes usıllarına ayrıqsha áhmiyet berildi. Tarawǵa informaciyalıq-kommunikaciyalıq texnologiyalardıń engiziliwi menen oqıtıw usıllarına bolǵan kózqaras ta túpten ózgerdi.

X-XI klass oqıwshılarına ótilgen dástúriy sabaq hám informaciyalıq texnologiyalardan paydalanıp ótilgen sabaqlar arasında bir qansha ózgeshelikler bar: dástúriy qaraqalpaq tili sabaqlıqlarında materiallar tekstli, ayırım orınlarda súwretli, kesteli beriledi; multimedialı oqıtıwda temaǵa tiyisli material teksti dawıs yamasa video, temaǵa tiyisli bir neshe súwretler, diagramma, kesteler menen beriliw imkaniyatı jaratılǵan. E. Berdimuratov hám Q. Pirniyazovlar ana tilin oqıtıwda bir neshe prinsiplerge toqtalıp ótedi: ilimiylik hám oqıtıwdıń izbe-izligi sistemalıq principi, teoriyanıń ámeliyat menen baylanıslılıq principi, bólimlerdiń bir-biri menen baylanıslılıq principi, tildiń bólimleriniń bir-biri menen baylanıslılıq principi, aktivlilik principi, kórsetpelilik, túsiniklilik, oqıwshılardıǵa jeke qatnas jasaw prinsipleri [E.Berdimuratov, Q. Pirniyazov. 1988: 26].

U.A.Masharipova sabaqlıq penen islesiw dawamında oqıwshılardıń óz betinshe oqıw, qaǵıydalardı úyreniw yamasa yadqa túsiriw, shınıǵıw tapsırmaları tiykarında grammatikalıq qásiyetlerin anıqlaw hám túsendiriw kónlikpeleri rawajlandırılsa, multimedia qosımshaları menen islesiw dawamında oqıwshınıń bilim alıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı kúsheyedi, teńlesleri menen ózara múnásebeti jaqsılanadı, taza temanı óz betinshe ózlestiriw hám ózin bahalaw imkaniyatına iye boladı [Masharipova U.A. 2018: 63] dep belgilep ótedi.

Oqıwshılardıń hár túrli multimedialıq qurallar járdeminde tınlaw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa járdem beriwshi www.booky.uz (qaraqalpaqsha audio kitaplar platforması) saytı, youtube social tarmaǵında “Shańaraq”, “Ilim úyren” kanallarınan, sonday-aq “Gúrrińshi” qosımshasınan paydalanıw múmkinshiligi bar. Bunday podkastlar arqalı qaraqalpaq tili sabaǵın oqıtıw sabaqta kórgizbelilikti, interaktivlilikni támiyinleydi. Tınlawdı úyreniw biraz qıyınshılıqtı payda etkeni sebepli bunday audio materiallar arqalı dawıstıń bálentligi, mimikalar arqalı sóylew kónlikpeleri de rawajlanıp baradı.

Tıńlap túsiniw ushın berilgen tapsırmalar oqıwshılardı qaraqalpaq tilin úyreniwge qızıqtırıwǵa járdem beredi, olardı sabaqqa belsendi qatnasıwǵa, belgili nátiyjelerge erisiwge sonday-aq topar menen islesiwge qolaylı bolıp tabıladı. Tıńlap túsiniwge baylanıslı tapsırmalardı orınlaw arqalı oqıwshılarda bir qansha qábiiletler jetilisedi: dıqqatlılıq-audio materialdı oqıwshı dıqqat-itibarı penen tıńlap, tapsırmanı orınlaydı; kerekli maǵlıwmattı tańlap alıw-kóp maǵlıwmat ishinen kereklesin saylap alıw kónlikpesi jetilesedi. Oqıwshılardıń tıńlap túsiniw dárejesi qanshelli joqarı bolsa, tálim procesi hám sonshelli nátiyjeli boladı.

Tıńlaw kónlikpesi búgingi kún ushın oǵada áhmiyetli. Tıńlaw kónlikpesi dawıstı qabıl etiw hám túsiniw proceslerin óz ishine aladı. Tıńlap túsiniw arqalı 10-11-klass oqıwshılarına qaraqalpaq tilin úyretip barıw tiykarǵı máselelerden biri. Joqarı klass oqıwshılarınıń qaraqalpaq tilinde tıńlaw kónlikpeleri interaktiv shınıǵıwlar hám multimedia resursların paydalanıw arqalı jetilistiriledi. 10-11-klass oqıwshılarında qaraqalpaq tilin oqıtıwda tómendegidey audio segmentlerden paydalanıw múmkinshiligi bar:

1. Tele kórsetiwler
2. Radio esittiriwler
3. Poeziyalıq hám prozalıq tekstler
4. Onlayn podkastlar hám basqa da audio materiallar

Bir waqıttıń ózinde hám kóriw, hám esitiw arqalı bilim alıw bilimlendiriwde eń nátiyjeli hám paydalı usıl ekenligi álle qashan dálillengen. Akademik S.S.Ǵulamovtıń pikirinshe, eger oqıwshılar berilip atırǵan materiallardı kóriw (video) tiykarında qabıl qılsa, informacianıń yadta saqlanıwı 25-30% ke artadı. Sonday-aq, oqıw materialları audio, video hám grafika kórinisinde berilse, materialdı yadta saqlap qalıw 75%ke artadı.

Animaciyalıq hám video maǵlıwmatlardıń oqıwshıǵa tásiri kúshli bolıp, dıqqattı bir jerge jámlewge járdem beredi. X-XI klass oqıwshılarınıń qızıǵıwshılıqları, jası, pikirlew dárejesin esapqa alıp jaratılǵan multimedialı maǵlıwmatlar oqıwshınıń yad qábiiletin rawajlandırıw, tuyǵı-sezimlerin oyatıw, bilimlendiriw materiallarına qızıǵıwshılıqların arttırıw, dıqqattı jámlew sıyaqlı psixologiyalıq tásirlerdi júzege shıǵaradı.

Ulıwma bilim beretuǵın mekteplerde oqıwshılardıń barlıǵı pándi tereńnen ózlestire almaydı. Bunday jaǵdayda oqıwshılardıń yadlaw dárejesine sáykes tapsırmalardı orınlatıw zárúrligi payda boladı. Sonıń ushın sabaqta audio hám video materiallar arqalı oqıtıw formaların qollanıw oqıwshı ushın ózgeshe jantasıw bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Berdimuratova E, Pirniyazov Q. Orta mekteplerde qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası Nókis “Qaraqalpaqstan” 1988. 300 b.
2. Бегматова Н. Мактабгача таълим муассасаларида мультимедиа технологиясидан фойдаланишнинг илмий-методик асослари. Дисс. Пед.ф.н. –Қарши: 2012. –151 б.
3. Машарипова У.А. Инновацион таълим шароитида бошланғич синф ўқувчиларининг нутқ маданиятини шакллантириш методикаси. Дисс. Пед.ф.н. –Тошкент, 2018. –163 б.
4. Yusupov Q. Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. – Nókis: Qaraqalpaqstan, 2019. -109 b.